

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

INFORMATION LAW OF UKRAINE: STATUS, PROBLEMS, PROSPECTS

Лаврик Н.О., студент II курсу магістратури юридичного факультету
Сумський національний аграрний університет

Ткаченко В.В., к.ю.н.,
доцент кафедри адміністративного та інформаційного права
Сумський національний аграрний університет

У статті проведено аналіз сучасних підходів в юридичній літературі щодо еволюції ключових понять інформаційного права, тенденцій щодо правового регулювання інформації, захисту інформаційних прав та інформаційної безпеки. Так, деякі вчені досліджують тенденції в розвитку інформаційного права з позиції визначення його категоріального апарату, характеристики об'єкта регулювання та визначення особливостей окремих суб'єктів інформаційних відносин. Було відзначено, що досить цікавим є розгляд актуальних проблем розвитку інформаційних правовідносин через призму доступу до інформації.

Зроблені висновки щодо узагальнення деяких підходів щодо сучасного стану розвитку інформаційного права в Україні та перспектив його розвитку. Позначено, що трансформаційні зміни у економічній та соціальній структурі суспільства сучасної України, безпекові виклики зумовлюють різноманітність наукових інтересів дослідників інформаційних правовідносин і це дозволяє говорити про триваючий процес формування та розвитку цієї галузі, як здатної реагувати на сучасні потреби інформаційного суспільства. Автор статті наголошує на тому, що особлива увага дослідників сучасного інформаційного права також зосереджена на захисті інформаційних прав та питаннях інформаційної безпеки.

Автор також відзначає, що у зв'язку із військовою агресією російської федерації проти України, значно збільшилась кількість інформаційних загроз як для країни цілому, так і для окремих представників суспільства. Збільшення використання соціальних мереж для просування пропагандистських наративів, використання нових цифрових технологій з метою поширення недостовірної маніпулятивної інформації з кожним днем становить все більшу небезпеку для забезпечення та захисту інформаційних прав громадян. Тому важливими є подальші наукові розробки в окреслених предметних сферах, які будуть сприяти розвитку галузі інформаційного права України.

Ключові слова: інформація, інформаційні права, інформаційна безпека, комунікативістика, інформаційне право.

The article analyzes modern approaches in legal literature regarding the evolution of information law key concepts, trends in legal regulation of information, information rights protection and information security. Thus, some scientists study trends in the development of information law from the standpoint of defining its categorical apparatus, characteristics of the regulation object, and defining the characteristics of information relation's individual subjects. It was noted that it is quite interesting to consider the current problems of the informational legal relations development through the prism of the access to information.

Conclusions have been made regarding the generalization of some approaches regarding the current state of information law development in Ukraine and its development prospects. It is indicated that the transformational changes in the economic and social structure of the modern Ukraine society, security challenges cause the diversity of researchers scientific interests on information legal relations and this allows us to talk about the ongoing process of formation and development of this field as capable of responding to the modern needs of the information society. The author of the article emphasizes that the special attention of modern information law researchers is also focused on the protection of information rights and issues of information security.

The author also notes that in connection with the military aggression of the Russian Federation against Ukraine, the number of informational threats to the country as a whole and to individual representatives of society has significantly increased. The increase in the use of social networks to promote propaganda narratives, the use of new digital technologies for the purpose of spreading unreliable manipulative information every day poses an increasing danger to the provision and protection of citizens' informational rights. Therefore, further scientific developments in the outlined subject areas are important, which will contribute to the development of the field of information law of Ukraine.

Key words: information, information rights, information security, communication studies, information law.

Постановка проблеми. Останнім часом інформація як об'єкт правового регулювання набуває ключового значення в сучасному суспільстві. На сьогоднішній день в умовах інформаційних війн, пропаганди важливо враховувати всі сучасні досягнення науки інформаційного права. Походження та розвиток цієї галузі тісно пов'язані із розвитком сучасних технологій, а відповідно і появою нових норм законодавства які з'являються у відповідь на зміни в технологіях, що збільшують обсяги збору, розповсюдження та використання інформації, норм, а також тих викликів, які виникають у сучасному суспільстві в тому числі і в інформаційному полі.

28 грудня 2021 року Указом Президента України було затверджено Стратегію інформаційної безпеки [1], актуальність якої беззаперечна і на сьогодні в умовах правового режиму воєнного стану. Стратегія інформаційної безпеки визначає актуальні виклики та загрози національній безпеці України в інформаційній сфері, стратегічні цілі та завдання, спрямовані на протидію таким загрозам, захист прав осіб на інформацію та захист персональних даних. Метою Стратегії є посилення спроможностей щодо забезпечення інформаційної безпеки держави, її

інформаційного простору, підтримки інформаційними засобами та заходами соціальної та політичної стабільності, оборони держави, захисту державного суверенітету, територіальної цілісності України, демократичного конституційного ладу, забезпечення прав та свобод кожного громадянина.

Враховуючи зазначене вище, вважаємо що дослідження сучасного стану, проблем та перспектив розвитку інформаційного права в Україні залишається актуальним. Тому *метою* нашої статті є аналіз сучасних підходів в юридичній літературі щодо еволюції ключових понять інформаційного права та тенденцій щодо правового регулювання інформації.

Сучасному стану, проблемам та перспективам розвитку інформаційного права України присвячено ряд наукових робіт, в тому числі С.В. Калужної, Н.С. Уханової, І.М. Шопіної та інших, текст яких, в тому числі, став науковим підґрунтям для нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що в юридичній літературі простежується диверсифікація напрямів досліджень щодо тематики нашої статті. Зокрема, деякі вчені розглядають об'єкт правового регу-

лювання інформаційного права як ключову характеристику його розвитку.

Так, зокрема як зазначає Н.С. Уханова у своєму дослідженні, посилаючись на норми Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.05.13 р. № 386-р: що загальносвітовою тенденцією є трансформація індустріального суспільства у постіндустріальне, що відбувається в умовах посилення глобалізаційних процесів, розширення сфери послуг і нематеріального виробництва у результаті науково-технічного прогресу, у тому числі масштабного, глибинного та динамічного проникнення інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери життєдіяльності особи, суспільства, суб'єктів господарювання й держави. Авторка зазначає, що становлення інформаційної сфери в Україні ще триває, існує безліч проблем, що гальмують розвиток інформаційного суспільства в державі. Ще й досі не сформована повноцінна нормативно-правова база в інформаційній сфері. Крім того, слід говорити про те, що суспільна свідомість також зазнає впливу, який і чинить інформація як новий об'єкт правового регулювання. Зокрема можна говорити про об'єктивні обставини, які тим чи іншим чином вплинули в тому числі на формування інформаційної культури особистості в Україні. Найголовнішим чином на розвиток такої культури впливають внутрішні чинники (зокрема додержання принципів законності, верховенства права і захист прав людини і громадянина як головної цінності) та зовнішні загрози безпеці людини та громадянина всередині держави [2, с. 162]. Одним із важливих аспектів є сфера і технології застосування штучного інтелекту як феномену, що у даний час реалізується або у формі програмного пакету (віртуальна платформа, чат-боти, програми тощо, які не мають матеріальної оболонки), або ж програмно (робот, дрон тощо) в якості інструмента для конкретних цілей, закладених у рамках інформаційних правовідносин, що виникають між суб'єктами – як фізичними так і юридичними особами [2, с. 165].

Інша позиція полягає в тому, що розвиток інформаційного права потребує розбудови різних інститутів інформаційного права, у тому числі інституту суб'єктів цієї галузі права. С.В. Калюжна у своїй роботі акцентувала увагу на становленні одного із суб'єктів зазначеного інституту, а саме, органів місцевого самоврядування України [3, с. 72]. Отже, генерування нових юридичних знань науки «інформаційне право», зокрема, нових юридичних знань щодо суб'єктів інформаційного права, має використовувати наявні юридичні знання загальної теорії держави і права щодо суб'єктів права та їх правового статусу, узагальнюючи результати наукових пошуків у зазначеній сфері знань. У роботі пропонується системне розуміння моделі узагальнених юридичних знань щодо суб'єктів права та їх правового статусу. Системоутворюючим чинником постає мета формування моделі – якісні наукові знання щодо зазначених теоретико-правових категорій. Основними структурними елементами моделі узагальнених юридичних знань постають: 1) юридичні знання щодо суб'єктів права; 2) юридичні знання щодо правосуб'єктності; 3) юридичні знання щодо правового статусу. Варто підкреслити, що між зазначеними структурними елементами (які також є системними утвореннями) існують зв'язки взаємосприяння, що, зокрема, сприятиме знаходженню співвідношення між наведеними правовими категоріями, а також забезпечить відповідний рівень узагальнення наявних юридичних знань. З урахуванням зазначеного вище вважаємо за доцільне послідовно сформувати юридичні знання у межах кожної структурної одиниці моделі узагальнених юридичних знань [3, с. 72–73].

На проблему категоріального апарату сучасного інформаційного права звертають увагу й інші дослідники.

Наразі відсутня теоретична платформа, яка б дозволяла розглядати інформацію як складну багатоаспектну категорію, концептуальну конструкцію, вироблену юридичною наукою. Відповідно, законодавець використовує не науково обґрунтований термін, а загальнозвичиване, практично побутове поняття. Стан термінології інформаційного законодавства в науковій літературі прийнято характеризувати як термінологічний хаос. М.С. Василенко та В.А. Василенко припускають, що можливо, методологія інформаційного права зможе розширити свій евристичний потенціал не за рахунок удосконалення поняття «інформація», яке має зазначені обмеження, а за рахунок інтеграції нового термінологічного ряду. Проведене вченими дослідження підтверджує, що адаптація методології комунікативних досліджень до потреб теорії інформаційного права є трудомістким завданням. Проте таким чином стає можливим якісно описати суспільні відносини, характерні для інформаційного суспільства, і, відповідно, підвищити ефективність правового регулювання. Тоді протистояння комунікативістики та інформаційного підходу в теорії інформаційного права поступиться місцем новому методологічному синтезу [4, с. 199].

Отже, деякі вчені підходять до аналізу тенденцій в розвитку інформаційного права як з позиції визначення його категоріального апарату, характеристики об'єкта регулювання та визначення особливостей окремих суб'єктів інформаційних відносин.

Досить цікавим в сучасних дослідженнях відзначається підхід деяких дослідників до розвитку інформаційних правовідносин через призму доступу до інформації.

На достатньо багату і різнопланову джерельну базу, присвячену проблемам права на доступ до інформації в контексті сучасних комунікативних практик, звертає увагу Х. Кметик – Подубінська. Однак, попри вагомий науковий здобуток вітчизняних та зарубіжних вчених, чимало питань потребують подальшої розробки, формулювання теоретичних висновків і практичних рекомендацій. До них, зокрема, належать проблеми сутнісних характеристик комунікативних практик в правовому аспекті, розробка ефективних правових механізмів забезпечення права на доступ до інформації з урахуванням сучасних тенденцій розвитку інформаційного суспільства та зарубіжного досвіду [5, с. 82].

Інформаційно-комунікаційні технології впливають на формування політичної культури, коли громадяни мають можливість постійно брати участь в оцінці суспільних змін та процесів, визначенні подальших шляхів розвитку. Сучасні комунікаційні засоби дозволяють сприяти демократизації громадянського суспільства та забезпечують ефективну взаємодію між населенням та урядом. Це показує масовість політичної участі у розвитку країни, підвищує поінформованість громадськості, їх позицію та довіру до державних органів. Інформаційний ринок надає практичні можливості для громадських організацій та рухів на рівні з транс-національними компаніями виступати повноцінними суб'єктами формування суспільної політики. Інформаційно-комунікаційні засоби зв'язку реально втілюються в інноваційних процесах державного управління та запровадження моделей електронного урядування, що оптимізує державне управління та знижує витрати на його утримання з бюджетів країн. Необхідно зазначити, що складові інформаційного простору відображають реальність і сприяють активізації учасників інформаційного ринку. Важливим у цьому напрямі є створення комплексної та ефективної протекціоністської політики держави, яка повинна базуватися на розвитку відповідних індустрій і забезпечити їх стійкий розвиток. І.Р. Боднар наголошує, що основним напрямом державної програми має стати формування розвиненої системи загальнонаціонального мовлення, формування конкурентоспроможної системи національного кіновиробництва та кінопрокату,

забезпечення ефективного функціонування національної системи поширення інформації, створення позитивного іміджу України у світі [6, с. 95].

Однак, на нашу думку, однією з ключових проблем інформаційного права на сьогодні постає питання формування та вдосконалення правових засад інформаційної безпеки.

Відповідно до статті 3 Закону України «Про інформацію», одним із напрямів державної інформаційної політики є забезпечення інформаційної безпеки України. У Стратегії інформаційної безпеки [1] визначено, що інформаційна безпека України – складова частина національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом.

У зв'язку із військовою агресією російської федерації проти України, значно збільшилась кількість інформаційних загроз як для країни вцілому, так і для окремих представників суспільства. Збільшення використання соціальних мереж для просування пропагандистських наративів, використання нових цифрових технологій з метою поширення недостовірної маніпулятивної інформації з кожним днем становить все більшу небезпеку для забезпечення та захисту інформаційних прав громадян.

На цей аспект також звертає увагу й І.М. Шопіна, яка зазначає що структура інформаційної безпеки відображає сучасні особливості розвитку науки інформаційного права, а також завдання, які постають перед дослідником у кожному конкретному випадку [7, с. 33]. Активізація процесів цифрової трансформації потребує більш активного застосування заходів інформаційної безпеки, що обумовлено зростанням кількості та інтенсивності інформаційних загроз у тих сферах суспільних відносин, в яких вказана трансформація здійснюється особливо швидкими темпами. На думку автора, інформаційна безпека цифрової трансформації – це ідеальна модель позбавленого інформаційних загроз середовища, в якому динамічно відбувається впровадження інформаційних (цифрових) технологій у всі сфери функціонування та життєдіяльності фізичних та юридичних осіб з метою най-більш повної реалізації ними своїх інформаційних та інших прав, свобод та інтересів. Розуміння сутності цієї моделі можливо або через суб'єктивне сприйняття суб'єктів інформаційних правовідносин, або через систему кількісних критеріїв, які характеризують досягнення цілей цифрової трансформації [7, с. 34].

Особливо важливим видається виділення інформаційних прав людини в безпековому ракурсі, також на думку й О.О. Тихомирова. Сучасні ризики і загрози людині, створені ІТ, у значній мірі є кореляцією прогалін у розумінні особливостей прав людини в інформаційну добу. Тому осмислення, визнання, юридичне оформлення, забезпечення і дотримання інформаційних прав людини як базисних засад вирішення життєво важливих проблем можна

називати пріоритетом теоретичної і практичної юриспруденції сучасного інформаційного суспільства [8, с. 53].

Виходячи із положень Стратегії інформаційної безпеки [1], виділяють глобальні (збільшення кількості глобальних дезінформаційних кампаній, інформаційна політика російської федерації – загроза не лише для України, але й для інших демократичних держав, соціальні мережі як суб'єкти впливу в інформаційному просторі, недостатній рівень медіаграмотності (медіакультури) в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій) та національні (інформаційний вплив російської федерації як держави-агресора на населення України, інформаційне домінування російської федерації як держави-агресора на тимчасово окупованих територіях України, обмежені можливості реагувати на дезінформаційні кампанії, несформованість системи стратегічних комунікацій, недосконалість регулювання відносин у сфері інформаційної діяльності та захисту професійної діяльності журналістів, спроби маніпуляції свідомістю громадян України щодо європейської та євроатлантичної інтеграції України, доступ до інформації на місцевому рівні, недостатній рівень інформаційної культури та медіаграмотності в суспільстві для протидії маніпулятивним та інформаційним впливам) виклики та загрози інформаційній безпеці.

На думку Б.Д. Леонова та С.Я. Лиховіц, однією з основних загроз інформаційній безпеці в Стратегії інформаційної безпеки України доцільно визначити інформаційний тероризм як форму деструктивного впливу, спрямованого на маніпуляцію чи залякування населення або заподіяння з використанням інформаційних технологій шкоди суспільству, державі чи окремим особам з метою примусити органи державної влади, міжнародну організацію, юридичну чи фізичну особу (групу осіб) вчинити якусь дію (або утриматися від її вчинення) [9, с. 174].

Не можемо не погодитись із зазначеним вище твердженням, однак, на нашу думку, ключовими викликами все ж є недосконалість регулювання відносин у сфері інформаційної діяльності та захисту професійної діяльності журналістів та недостатній рівень інформаційної культури й медіаграмотності в суспільстві для протидії маніпулятивним та інформаційним впливам. Навіть з огляду на вже зроблені законодавцем кроки щодо запровадження європейських та світових стандартів у сфері інформаційної діяльності та захисту професійної діяльності журналістів із прийняттям Закону України «Про медіа» [10], все ще залишаються невирішеними деякі проблемні питання в цій галузі.

Висновки. Враховуючи вище викладене, вважаємо за необхідне узагальнити деякі підходи щодо сучасного стану розвитку інформаційного права в Україні та перспектив його розвитку. Трансформаційні зміни у економічній та соціальній структурі суспільства сучасної України, безпекові виклики зумовлюють різноманітність наукових інтересів дослідників інформаційних правовідносин. Так, в нашій роботі ми проаналізували дослідження щодо характеристики об'єкту та суб'єктів інформаційного права, питань комунікативістики і категоріального апарату у інформаційних правовідносинах, інформаційної безпеки, що дозволяє говорити про триваючий процес формування та розвитку цієї галузі, як здатної реагувати на сучасні потреби інформаційного суспільства. Особлива увага сучасного інформаційного права також зосереджена на захисті інформаційних прав. Вважаємо, що подальші наукові розробки в окреслених предметних сферах будуть сприяти розвитку галузі інформаційного права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021 року № 685/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>
2. Уханова Н. С. Інформаційна культура особистості: сутність і зміст. *Інформація і право*. 2021. № 1 (36). С. 159–166.
3. Калюжна С.В. Теоретико-правові засади становлення органів місцевого самоврядування України як суб'єктів інформаційного права. *Приватне та публічне право*. 2020. № 2. С. 71–77.

4. Василенко М. Є., Василенко В. А. Адаптація методології комунікативістики до потреб інформаційного права: теоретична платформа. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 196–199.
5. Кметик-Подубінська Х. Проблеми права на доступ до інформації в контексті сучасних комунікативних практик у вітчизняній науці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. № 71. С. 78–83.
6. Боднар І. Р. Проблеми та перспективи інтеграції України до глобального інформаційного простору. *Вісник ЛТЕУ. Економічні науки*. 2021. № 63. С. 90–95.
7. Шопіна І. М. Інформаційна безпека цифрової трансформації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (Серія юридична)*. 2023. № 1. С. 28–35.
8. Тихомиров О. О. Класифікація інформаційних прав людини: розвиток підходів. *Інформація і право*. 2022. № 1 (40). С. 46–53.
9. Леонов Б. Д., Лихова С.Я. Інформаційний тероризм як загроза національній безпеці України. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2021. № 59 Т. 2. С. 170–176.
10. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>